

Gergely P. Alpár

Grice jelentéseméletének searle-i kritikája

Bevezetés

Dolgozatomnak kettős célja van: a dolgozat elején röviden bemutatom John R. Searle Herbert Paul Grice-nak a *Jelentés* c. tanulmányában kidolgozott jelentéseméletével szemben megfogalmazott kritikáját; azután felvázolom a grice-iánus jelentésemélettel szemben megfogalmazott kritikai észrevételekből kinövő searle-i jelentéseméletet. A bemutatás során fény derül majd a Grice által elkövetett hibákra, ugyanakkor képet kapunk a Searle által kidolgozott jelentésemletről, amely a maga során feltárja Grice hibáit, és sikeresen szembenéz azokkal.

John Searle kettős kritikát fogalmaz meg Paul Grice jelentéseméletével kapcsolatosan: 1) Grice nem tisztázza kellőképpen a jelentés és a konvenció viszonyát; 2) a jelentés vizsgálatakor Grice összekeveri az illokúciós aktusokat a perlokúciós aktusokkal.¹

Grice a jelentésről

Grice a jelentésről vallott nézeteinek locus classicusa a *Jelentés* c. tanulmány.²

Mindjárt a tanulmány legelején Grice leszögezi, hogy a jelentésről kétféle értelemben szokás beszélni: így különbséget teszünk a *természetes* értelemben vett és a *nem természetes* értelemben vett jelentés között.

Adott a következő két kijelentés: I. „A füst tüzet jelentett”; II. „Az égő villogása azt jelentette, hogy az autó eltér.” Az első mondatban a természetes jelentéssel, a második mondatban a nem-természetes jelentéssel van dolgunk.³ A két jelentéstípus közötti különbségtevés eléggé egyértelmű. A különbségekre maga Grice hívja fel a figyelmet. A jelentés jellemzői a következők: (1) a kijelentésben mondottakról értelmesen állíthatjuk azt, hogy a dolgok nem úgy vannak, ahogyan azt a kijelentés állítja („Az égő villogása azt jelentette hogy az autó eltér, de nem tért el”); (2) értelmesen feltehető a jelentés kifejezésére vonatkozó szándék kérdése („Mit akart jelenteni az

Gergely P. Alpár (1985) – doktorandus, BBTE, Kolozsvár, gergelyalpar@gmail.com

¹ Vö. John R. Searle: *Beszédaktusok*. Bp. 2009. 56.

² Herbert Paul Grice: *Meaning*. The Philosophical Review 66(1957). 377–388. Magyarul: Herbert Paul Grice: *Jelentés*. (Ford. Terestyéni Tamás) = *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Szerk. Pléh Csaba–Siklaci István–Terestyéni Tamás. Bp. 1997. 188–197; Herbert Paul Grice: *Jelentés*. (Ford. Bárány Tibor) = Uő: *Tanulmányok a szavak életéről*. Bp. 2011. 194–204.

³ Grice a természetes jelentést jelentésnek mondja, a nem-természetes jelentést a „jelentésNT”-vel jelöli. Mivel Grice jelentéssel kapcsolatos kérdésfelvetése a nem-természetes jelentésre (jelentésNT) vonatkozik, ezért ebben a dolgozatban amikor jelentésről beszélünk, azt a nem természetes jelentés értelmében tesszük. Ha mégis különbséget kellene tennünk a természetes és a nem természetes jelentés között, akkor ezt expliciten jelezzük.

égő villogása?”); (3) mondhatjuk azt, hogy valaki egy bizonyos jelentést fejezett ki valamivel („X-szel valaki azt a jelentést fejezte ki, hogy...”); (4) a mondatot átírhatjuk úgy, hogy a „jelenti” utáni mellékmondatot idézőjelbe tesszük („X azt jelenti, hogy »...«”);⁴ (5) ha a mondat mondani-valóját összefoglalva a mondatot átírjuk, és az új mondatot az „az a tény, hogy” kifejezéssel vezetjük be, az átírás előtti és az átírás eredményeként keletkezett mondat jelentése nem lesz azonos („X azt jelenti, hogy...”¹ „Az a tény, hogy X, azt jelenti, hogy...”)⁵ A jelentés (1)–(5) pontok alatt felsorolt jellemzői értelemszerűen nem vonatkoznak a természetes jelentésre. Ez utóbbinak éppen ellentétes tulajdonságai vannak.

A jelentés meghatározásakor Grice az analitikus filozófia jól ismert és gyakran használt módszerét, az ellenpéldák keresésének bizonyítási módszerét alkalmazza. Ez a bizonyítási mód egy kezdeti kiindulópontot (állítás, tételt) feltételez, amelynek megpróbáljuk feltárni a hiányosságait azáltal, hogy a kiindulópontként bemutatott állításra ellenpéldákat keresünk. Ha sikerül ellenpéldát konstruálnunk, ez annak a jele, hogy kezdeti tételünk nem eléggé pontos. Az ellenpéldák éppen arra valók, hogy kiinduló tételünket az ezek kiküszöbölésére irányuló javításokkal kiegészítsük, és a tétel egy erősebb változatát fogalmazzuk meg. Az ideális az lenne, ha olyan tétellel tudnánk előállni, amelynek esetében már nem lenne lehetséges az ellenpéldák konstruálása. Ebből ugyanis arra következtethetnénk, hogy tételünk eléggé pontos, és nem hagy helyet az interpretáció(k)nak.

A jelentés magyarázatára szolgáló egyik lehetséges elmélet az oksági elmélet (OE). Eszerint: egy bizonyos dolog azért jelent valamit, mert 1) a hallgatóságból egy bizonyos attitűdöt vált ki, és b) a dolog azért jelenti azt, amit jelent, mert a hallgatóságból azt a bizonyos attitűdöt váltja ki, amelyet kivált. Vegyük a gyászszalag példáját. Az OE szerint egy a kabát hajtókájára tűzött fekete szalag gyászszalag, azt jelenti, hogy a szalag viselője gyászol; ugyanakkor azért a gyászolás jele a szalag, mert ha gyászolnak, az emberek fekete szalagot tűznek a kabátjukra. Az elmélet gyengéje nyilvánvaló: az OE jelentéssel kapcsolatos magyarázata körben forgó. Természetesen Grice nem fogadja el az OE által nyújtott magyarázatot. Egyrészt a magyarázat körkörössége miatt utasítja el az elméletet, másrészt pedig mert úgy gondolja, az elmélet képtelen a konkrét beszédhelyzetekben használt jelek jelentésének a magyarázatára. Ez utóbbi pedig igen fontos követelménye a jelentést magyarázni kívánó elméleteknek, hiszen a jelek általában vett jelentése a jelek konkrét használatának a jelentéseire épül.

A kérdés tehát a következő: mi szükséges ahhoz, hogy egy bizonyos helyzetben egy jel jelent sen valamit? A jelentés meghatározására irányuló intuitív megközelítés eredményeként Grice a jelentés egy kezdetleges definícióját fogalmazta meg. Nevezzük ezt a jelentés intuitív definíciójának. Eszerint: egy jel akkor jelent valamit, ha a jel használójának az a szándéka, hogy a jelt jelentéssel ruházza fel, és ezáltal egy bizonyos vélekedést váltson ki a hallgatóból. Kérdés viszont, hogy a jelentés meghatározásakor elégséges-e, ha teljesülnek ezek a követelmények. Úgy tűnik, nem. Nem mondanánk ugyanis, hogy egy jel jelent valamit, ha a hallgató a szóban forgó jelt nem jelként ismeri fel. (Példa: egy erdei ösvényen keresztbe helyezett ág mindaddig nem jelenti azt, hogy az ösvény járhatatlan, amíg valaki fel nem ismeri, hogy az ágat éppen annak a jelzésére helyezték keresztbe, hogy az ösvény járhatatlan.)

Mivel a jelentés intuitív definíciója nem elég pontos ahhoz, hogy megakadályozza az ellenpéldák konstruálását, Grice a definíciót további kikötésekkel/megszorításokkal egészíti ki.

⁴ A » « jelpár a tárgymondatban megjelenő idézőjeleket jelöli.

⁵ Vö. Herbert Paul Grice: *Jelentés*. = Uő: *Tanulmányok a szavak életéről*. 194, 195.

A kiegészített definíció értelmében a jelentés meghatározásának ugyancsak fontos mozzanata, hogy a hallgató a jelt jelként ismerje fel. A grice-iánus elmélet értelmében egy jel jelként való felismerése azonos a beszélő szándékának a hallgató általi felismerésével, vagyis azzal a felismeréssel, hogy a beszélő egy bizonyos megnyilatkozással egy bizonyos vélekedést akar kiváltani a hallgatóból. Az ellenpélda esetében azt láttuk, hogy ha a kiegészítéssel nem számolunk, akkor tulajdonképpen jelentésről sem beszélhetünk. (Példa: az erdőben sétálók az ösvényen keresztbe helyezett ág láttán tévesen azt hihetik, hogy az ág véletlenül esett az ösvényre, így semmilyen jelentést nem tulajdonítanak az ágnak.)

Grice az így kiegészített definíciót azonban még mindig nem találja kielégítőnek. Ezzel ugyanis egy további ellenpélda állítható szembe. Tegyük fel, hogy egy hallgatóból kiváltottunk egy bizonyos vélekedést; például elértük, hogy elhiggyen valamit. A kérdés ezek után a következő: vajon a hallgató azért hitte-e el, amit elhitt, mert bizonyítéka volt rá, vagy azért, mert felismerte a beszélőnek azt a szándékát, amely arra irányult, hogy elhitesse vele valamit? Ha az első eset áll fenn, Grice szerint még mindig nem beszélhetünk jelentésről, és egyúttal találtunk egy ellenpéldát is a jelentés kiegészített definíciójára. (Példa: a hallgató elhitta, hogy a beszélő bevásárolt, mert látta a számlát; hitt, mert bizonyítéka volt.) A második esetben viszont a jelentés tipikus példájával van dolgunk. (Példa: a hallgató azért hitte el, hogy a beszélő bevásárolt, mert a beszélő azt mondta, hogy bevásárolt. A hallgató pedig felismerte, a beszélőnek azt a szándékát, amely azt hivatott elhítenni vele, hogy a beszélő bevásárolt. A hallgató azért hitt el valamit, mert felismerte a beszélőnek azt a szándékát, hogy az el akar vele valamit hitetni.)

A grice-iánus elmélet bonyolultnak tűnik, de korántsem olyan bonyolult, amilyennek azt Grice megfogalmazása mutatja. Foglaljuk össze az eddig mondottakat. Grice szerint a jelentés meghatározása a következőket feltételezi: a) B beszélőnek s szándékában áll, hogy H hallgatóból egy bizonyos v vélekedést váltson ki; b) B azt akarja, hogy H felismerje, hogy a); c) az a) pontban megjelenő szándék felismerésének a hatására alakuljon ki H -ban a B által szándékolt v vélekedés. Röviden és a leegyszerűsítés veszélyét vállalva: Grice úgy gondolja, hogy a jelentés azonos egy beszélő által a hallgató(ságból) kiváltott szándékolt hatással. (Példa: az ösvényen keresztbe helyezett ág akkor jelenti azt, hogy az ösvény járhatatlan, ha a hallgató azt hiszi, hogy az ösvény járhatatlan. A hallgató pedig azért hiszi azt, hogy az ösvény járhatatlan, mert rájön, hogy valaki azt akarja elhítenni vele, hogy az ösvény járhatatlan. Rájön tehát arra, hogy a keresztbe helyezett ág egy jel; és arra is, hogy ezzel valaki – egy beszélő – azt akarja mondani, hogy az ösvény járhatatlan.)

A grice-iánus elmélet kritikája

A grice-iánus jelentéselméletet többen illették kritikával, ezek közül viszont mi most csak két kritikai észrevétellel foglalkozunk. Mindkettő John Searle nevéhez fűződik, és a dolgozat elején röviden már ismertettük azokat. Lássuk a kritikák bővebb kifejtését.

Grice első hibája

Searle úgy gondolja, hogy a jelentés elemzésekor Grice két hibát követett el. Az első: Grice nem tisztázta kellőképpen a jelentés és a konvenció viszonyát, vagyis nem határozta meg azokat

a szabályszerűségeket, amelyek lehetővé teszik, hogy egy-egy megnyilatkozás egy bizonyos dolgot jelentsen és ne más. Az első kritika háttérében az a searle-i gondolat áll, miszerint valahányszor kimondunk egy megnyilatkozást, ezt mindig egy bizonyos nyelv szavainak a felhasználásával tesszük. Egy nyelv szavainak a jelentése pedig rögzítve van. Ha viszont elfogadjuk ezt a két premisszát, akkor nem tudunk elszámolni a grice-iánus elmélet azon gondolatával, miszerint egy megnyilatkozás jelentése elsősorban és alapvetően a beszélő szándékától függ.

Elképzelése alátámasztására Searle, Grice-hoz hasonlóan, az ellenpéldák konstruálásának a módszerét használja. A jelentés grice-i meghatározásával szemben megfogalmazott példája a következőképpen hangzik: egy amerikai katona olasz fogságba esik, és fogvatartóival azt szeretné elhitetni, hogy ő tulajdonképpen német katona.⁶ Azt reméli, ha sikerül elhitetnie német voltát, akkor az olaszok szabadon engedik. Az elfogott katona persze sem olaszul, sem németül nem beszél. Az egyedüli dolog, amire emlékszik, egy német verssor.⁷ Az amerikai katona abban bíz, hogy mivel fogva tartói sem tudnak németül, ha elég hatásosan kimondja a német verssort, képes lesz elhitetni az olaszokkal, hogy ő német katona; így az olaszok szabadon engedik. Mondanunk sem kell, hogy a német verssornak semmi köze nincs ahhoz, amit az amerikai katona mondani akar, vagyis hogy ő német katona. Ezután jogosan merül fel a következő kérdés: jelentheti-e azt a német verssor, az amerikai katona szándékának megfelelően, amit a „Német katona vagyok” mondat jelent, annak ellenére, hogy a verssor jelentésének semmi köze nincs a kívánt mondanivalóhoz?

A grice-iánus elmélet látszólag arra enged következtetni, hogy egy megnyilatkozás a beszélő szándékának megfelelően bármit jelenthet, hiszen éppen a beszélői szándék az, ami meghatározza egy megnyilatkozás jelentését. Így a német verssor, bár semmilyen kapcsolatban nincs az amerikai katona kívánt mondanivalójával, mégis jelentheti azt, amit a „Német katona vagyok” kijelentés jelent. Searle ezt nem így gondolja. Szerinte egy nyelv szavainak a jelentése meghatározza az azokból a bizonyos szavakból felépülő megnyilatkozások jelentését. Így például „A fal fehér” kijelentés mindaddig nem jelentheti azt, hogy a kalap fekete, amíg a „fal” falat és a „fehér” fehéret jelent. Pontosabban: „A fal fehér” kijelentésnek lehet az a jelentése, hogy a kalap fekete, de ahhoz túl sok magyarázatra volna szükség. Egy nyelv szavainak a konvencionális jelentése éppen azt hivatott biztosítani, hogy minél kevesebbet kelljen magyarázkodni. Tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy a jelentés konvencionális volta felel azért, hogy a kommunikáció minél akadálymentesebb és eredményesebb legyen.

Grice második hibája

Grice második hibája, hogy a jelentés esetében összekeveri az illokúciós aktusokat a perlokúciós aktusokkal. Egy performatív megnyilatkozás esetében illokúciós aktusnak azt nevezük, amit a beszélő a megnyilatkozás kimondásával cselekszik. (Példa: egy mondat kimondásával egy beszélő állíthat, leírhat, figyelmeztethet, észrevételt fogalmazhat meg, megjegyzést tehet, parancsot adhat, utasíthat, kérhet, bírálhat, bocsánatot kérhet, kifogásolhat, helyeselhet, üdvözölhet, ígérhet, ellenezhet, követelhet, érvelhet, stb.)⁸ Perlokúciós aktuson

⁶ Vö. Searle: *i.m.* 57.

⁷ A szóban forgó verssor: „Kennst du das Land wo die Zitronen blühen?”; magyarul pedig „ismered-e a citromok honát?”

⁸ Lásd Searle: *i.m.* 35.

azt a hatást értjük, amelyet a beszélő a megnyilatkozás által a hallgatóból kivált. (Példa: az állítás illokúciós aktusának eredményeként a beszélő meggyőzheti a hallgatót, a figyelmeztetéssel rájesszethet a hallgatóra, a bírálattal megsértheti őt, stb. Ezekben az esetekben a hallgató meggyőzése, a rájessztés és a megsértés perlokúciós aktusoknak számítanak.) Grice tehát egy cselekvés végrehajtását zavarja össze a cselekvés végrehajtása által kiváltott hatással; és úgy gondolja, egy bizonyos megnyilatkozás jelentése azonos egy, a beszélő által a hallgatóból kiváltott szándékolt hatással.

Ez az elgondolás több okból sem állja meg a helyét. Egyrészt: nem minden megnyilatkozás jelentéséhez rendelhető hozzá egy perlokúciós hatás. (Példa: az üdvözléssel semmilyen hatást nem akarunk kiváltani.) Másrészt: akkor is van jelentése egy megnyilatkozásnak, és ezt egy hallgató meg is ért(het)i, ha a beszélő az adott megnyilatkozáshoz hozzárendelhető perlokúciós aktus kiváltását illetően közömbösen viselkedik. (Példa: a beszélő kötelességből mond valamit, vagyis anélkül, hogy elhinné vagy a hallgatóval el akarná hitetni azt, amit mond.) Harmadrészt: nem igaz, hogy egy megnyilatkozás esetében a perlokúciós hatás azért jön létre, mert a hallgató felismeri, hogy a beszélőnek az a szándéka, hogy létrehozza ezt a hatást. (Példa: egy könyv olvasásakor nem azért hiszek el valamit, amit a szerző mond, mert a szerző azt akarja, hogy elhiggyem. Általában azért hiszem el azt, amit a szerző mond, mert a szerző bizonyítékokat sorakoztat fel az álláspontja alátámasztására.⁹)

Searle megoldási javaslatai

Searle célja tulajdonképpen a Grice által kidolgozott jelentéselmélet és a John L. Austin által kidolgozott beszédaktus elmélet összeegyeztetése volt; a két elmélet összegyűrésével a beszédaktusok általános elméletét akarta megalapozni.¹⁰ Searle ezt a célt szem előtt tartva fogalmazta meg a grice-iánus jelentéselmélet kritikáját, illetve fejtette ki saját álláspontját a jelentéssel kapcsolatosan.

Searle – Grice későbbi felosztását követve¹¹ – megkülönbözteti a szójelentést, a mondatjelentést és a beszélői jelentést.¹² Szójelentésen egyszerűen a szavak hétköznapi, konvencionális jelentését érti. Ez az a jelentés, amely bármely nyelv értelmező szótárában fellelhető. A szójelentés, együtt a szavak mondatbeli elrendezésével, meghatározza a mondatjelentést. A mondatjelentés esetében tulajdonképpen ugyanúgy támaszkodhatunk egy-egy mondat hétköznapi jelentésére, mint ahogyan azt a szójelentés esetében tettük. A szójelentést és a mondatjelentést Searle adottnak veszi, éppen ezért nem is tekinti azokat problematikusnak. A vizsgálódás középpontjában a beszélői jelentés áll. A kérdés, ahogyan azt Searle megfogalmazza, így hangzik: „Hogyan adhatnak beszélők jelentést a szájukkal keltett pusztá hangokra, avagy papírra rótt jelekre?”¹³

A beszélői jelentés kidolgozásakor tekintettel kell lennünk a szójelentés és mondatjelentés fogalmaira, ezek ugyanis szerves részét képezik annak a folyamatnak, amely során kialakul

⁹ Vö. uo. 58, 59.

¹⁰ Lásd John R. Searle: *Grice on Meaning: 50 Years Later*. Teorema XXVI(2009). 2. 18.

¹¹ Lásd Herbert Paul Grice: *Beszélői jelentés, mondatjelentés és szójelentés*. = Uő: *Tanulmányok a szavak életéről*. 111–130.

¹² Vö. John R. Searle: *Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája*. Bp. 2000. 141.

¹³ Uo. 142.

a beszélői jelentés; a beszélői jelentés tulajdonképpen a szójelentésen és a mondatjelentésen alapul. Ahhoz, hogy a beszélői jelentést minél jobban megértsük, hasznos lesz, ha először olyan megnyilatkozások jelentésével foglalkozunk, amelyek esetében a beszélői jelentés nem játszik szerepet. Ennek az esetnek az illusztrálására Searle egy idegen nyelvet tanuló beszélő példáját hozza fel.¹⁴

A példa kedvéért tételezzük fel, hogy John magyarul tanul. Minden kezdő tanulóhoz hasonlóan ő is lázasan gyakorolja a korábban tanult magyar mondatok kiejtését. Célja: egy-egy megtanult mondat lehető legjobb kiejtése és egyben a mondat jelentésének a megtanulása. Ennek érdekében John naponta többször kimondja az „Esik az eső” magyar mondatot. Kérdés persze, hogy mit jelent az „Esik az eső” mondat; illetve miért jelenti azt, amit jelent?

A searle-i elképzelés szerint az „Esik az eső” magyar mondat azt jelenti, hogy esik az eső. A mondat jelentése elsősorban a mondatban szereplő szavak konvencionális jelentésén múlik. Egy nyelv szavainak konvencionális jelentése eleve meghatározott; a szavak jelentését az adott nyelv magyarázó szótára adja meg. Mindezt figyelembe véve az „Esik az eső” mondatról azt mondhatjuk, hogy benne az „esik” egy tárgy/dolog súlyánál fogva fentről lefele tartó mozgását jelenti, az „az” határozott névelői minőségben van jelen, az „eső” pedig folyékony csapadékot jelent. A mondatban szereplő szavak konvencionális jelentése ezzel tisztázott. Azt mondtuk, hogy egy mondat konvencionális jelentése elsősorban az adott mondatban szereplő szavak jelentésén, vagyis a szójelentésen alapul. Nem ez azonban az egyedüli tényező, amely meghatározza a mondatjelentést. Ahhoz, hogy mondatjelentésről beszélhessünk, tekintettel kell lennünk a szavak mondatban elfoglalt helyére is. Az „Esik az eső” mondat esetében a szavak helyét figyelembe véve kijelenthetjük, hogy egy jólformált magyar mondattal van dolgunk, és mint ilyenek, a mondatnak konvencionális jelentése van: azt jelenti, esik az eső. Ha a mondat írott formájával találkozunk, és azt látjuk, hogy a mondat végén pont van, akkor ebből arra következtethetünk, hogy egy kijelentéssel van dolgunk. Ugyancsak a mondat kijelentő mondat voltát bizonyítja az is, ha egy beszélő a mondatot ereszkedő hangsúllyal mondja ki. Ezek a vonatkozások is mind a nyelv konvencionális voltára hívják fel a figyelmet.

Az eddigi vizsgálódások világossá tették a szójelentés és a mondatjelentés fogalmait. Lássuk most a beszélői jelentést. Mikor beszélünk beszélői jelentésről? Hogyan adódik hozzá a beszélői jelentés a mondatjelentéshez?

A magyarul tanuló John példáját továbbgondolva válaszolhatunk ezekre a kérdésekre. Tegyük fel, hogy John zuhanyzás közben az „Esik az eső” mondat kiejtését gyakorolva többször is kimondja a szóban forgó mondatot. A searle-i elgondolás alapján azt mondhatjuk, hogy ebben az esetben nem a beszélői jelentéssel, hanem a szójelentéssel és az erre ráépülő mondatjelentéssel van dolgunk. John ugyanis azzal, hogy kimondja a szóban forgó magyar mondatot, tulajdonképpen senkinek semmit nem akar mondani. Egyszerűen azt akarja, hogy a magyar nyelv szabályainak megfelelő helyes magyar mondatot fogalmazzon meg. Ebben az esetben azért nem beszélhetünk beszélői jelentésről, mert a mondat kimondásának háttérében nincs jelen egy beszélői szándék. Ennek hiányában pedig nem fogalmazható meg a mondat kimondásával kapcsolatos jelentés kifejezésére vonatkozó kérdés. Nem kérdezhetünk rá tehát arra, hogy John milyen jelentést akart kifejezni az „Esik az eső” mondattal.

¹⁴ Vö. uo. 143–145.

Ezzel ellentétben, ha John az „Esik az eső” mondatot válaszként mondja ki egy az időjárás felől érdeklődő kérdésre, jogosan beszélhetünk beszélői jelentésről. Ekkor ugyanis arról van szó, hogy John nemcsak ki akart mondani egy helyes magyar mondatot, hanem egyúttal azt is akarta, hogy a mondat kimondása által kifejezzen egy bizonyos jelentést, jelen esetben azt, hogy esik az eső. John tehát rendelkezett jelentésszándékkal. De Johnnak nem csak annyi volt a célja, hogy megfogalmazzon egy jól formált magyar mondatot, illetve hogy annak kimondásával kifejezzen egy bizonyos jelentést. Ha célja kimerült volna ennyiben, nem biztos, hogy John kompetens nyelvhasználónak tartanánk. Nem az a jellemző ugyanis, hogy nyelvhasználóként pusztán bizonyos jelentéseket akarunk kifejezni. Ez a fajta elképzelés egy túlzottan egyszerű és torz képet festene mind a nyelvekről, mind pedig a nyelvek beszélőiről.

A nyelv és a beszéd célja a kommunikáció. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy tulajdonképpen soha nem azért beszélünk, hogy jól formált és jelentéssel teli mondatokat alkossunk. Ez abszurd lenne. A nyelvhasználat mögött kommunikációs szándékok rejlenek: a beszélők meg akarják osztani gondolataikat és érzéseiket a hallgatókkal, közölni akarnak velük valamit. Példánkban John is közölni szeretne valamit. Az „Esik az eső” kimondásával válaszol egy kérdésre. Searle-i terminológiával azt mondanánk, hogy John ebben az esetben *célzatosan* mondja ki a mondatot. Célja az, hogy egy kérdésre válaszoljon.

A kommunikáció során az a célunk, hogy magunkat megértessük, illetve másokat megértünk; amikor pedig egy megnyilatkozást megértünk, akkor a megnyilatkozásnak a jelentését értjük meg. És ha figyelembe vesszük, hogy a megnyilatkozás mindig egy bizonyos beszélő megnyilatkozása, akkor azt mondhatjuk, hogy amit a sikeres kommunikáció során megértünk nem más mint a beszélői jelentés.

Összegzés

Ha áttekintjük és összefoglaljuk a beszélői jelentésről alkotott searle-i elképzelést, akkor a következő kép tárul elénk: feltételezzük, hogy egy nyelvhasználó közösség tagjainak az a célja, hogy a közösség más tagjait megértsék, illetve hogy ugyanezekkel a tagokkal ők is megértsék magukat. Ezt kommunikációs szándéknak nevezzük. Az is nyilvánvaló előttük, hogy amikor a közösség tagjai között létrejön a megértés, vagyis amikor sikeresen megértik egymást, akkor tulajdonképpen a kimondott megnyilatkozások jelentését értik meg. Ezek a megnyilatkozások viszont nem jelenthetnek tetszőlegesen bármit. A szójelentés kapcsán ugyanis azt láttuk, hogy a szavak konvencionális jelentése és mondatban elfoglalt helye meghatározza a mondatjelentést. Egy-egy mondat jelentése pedig a maga során része a beszélői jelentésnek. Amikor tehát egy hallgató megérti a John által kimondott „Esik az eső” mondat jelentését, akkor a hallgató tulajdonképpen felismeri a beszélő által kimondott jól formált mondatot és a mondatban szereplő szavak konvencionális jelentését; a hallgató ugyanakkor tudja, hogy a kimondott mondatnak melyek az igazságfeltételei, vagyis ismeri azokat a körülményeket, amelyek teljesülése mellett a kimondott mondatot igaznak tartjuk. Ha pedig a hallgató feltételezi, hogy Johnnak szándékában állt kimondani a mondatot (kommunikációs szándék), és annak kimondásával azt is akarta mondani, amit mondott (esik az eső), akkor tulajdonképpen a hallgató megérti azt, amit John mondott.¹⁵

¹⁵ Vö. uo. 146.

A John Searle által kidolgozott jelentésemélet sikeresen szembenéz a grice-iánus jelentésemélet által felvetett két problémával. 1) A searle-i elmélet tisztázza a jelentés és a konvenció viszonyát; eszerint: a beszélői jelentés a mondatjelentésen keresztül visszavezethető a szójelentésre. Searle szerint elsősorban a szavak jelentése az, ami meghatározza egy-egy megnyilatkozás jelentését. Éppen ez az oka annak, hogy nem mondhatunk ki egy megnyilatkozást úgy, hogy azon tetszőlegesen bármit értsünk. 2) Searle elmélete ugyancsak sikeresen kezeli a jelentéssel kapcsolatban felmerülő illokúciós és perlokúciós aktusok problémáját is. Míg Grice hajlik arra, hogy a jelentést egy perlokúciós aktus végrehajtásában határozza meg, addig Searle éppen amellettt érvel, hogy egy megnyilatkozás jelentése akkor is megérthető, ha a beszélő a hallgatóból nem akar ilyesfajta hatást kiváltani. Egy bizonyos jelentés kifejezése nem perlokúciós aktus, hanem illokúciós aktus végrehajtása.

The Searleian Critique of Grice's Theory of Meaning

Keywords: Herbert Paul Grice, John R. Searle, meaning, intention, convention, illocutionary act, perlocutionary act

The paper is a summary of the Searleian critique of Herbert Paul Grice's theory of meaning. At the beginning of the paper I present Grice's theory of meaning, which he elaborated in his famous article *Meaning*. After this I will review John R. Searle's critique of the Griceian theory. As a result of this we will get an insight into Searle's own thoughts about meaning.